

SZEMLE

POZSONY FERENC, **Dolgozatok az erdélyi magyar falvak változó társadalmáról.** (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek 10.) Kriza János Néprajzi Társaság, Néprajzi Múzeum, BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet. Kolozsvár–Budapest, 2021. 279.

A Kriza János Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum és a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézete közös kiadásában jelent meg 2021-ben Pozsony Ferenc *Dolgozatok az erdélyi magyar falvak változó társadalmáról* című kötete, amely a Néprajzi Egyetemi Jegyzetek tankönyvsorozat 10. kiadványa. A 279 oldalas kötet 11 nagyobb fejezetre tagolódik, amelyeket egy bevezető rész előz meg és a szakirodalmi hivatkozások, valamint az angol és román nyelvű kivonatok zárnak le.

A publikáció teljes mértékben eleget tesz a címben ígérteknek, ugyanis az erdélyi régió magyar falvainak társadalmi változását mutatja be, a két világháború közötti korszaktól kezdődően napjainkig. A terepmunkát egykori néprajz szakos diákok kutatása egészíti ki, akiknek a szerző a kötetben köszönetet mond. Az olvasók kérdőívek (*családlapok*), interjúk, helyszíni megfigyelések, anyakönyvi vizsgálatok, konkrét esettanulmányok, táblázatok, fotók és korábbi szakirodalmi tételek ismertetése kapcsán kaphatnak képet az erdélyi falvak társadalmi, nemzedéki, felekezeti és etnikai szerkezetéről, valamint a különböző demográfiai folyamatokról.

A könyv fejezeteit olvasva meggyőződhetünk arról, hogy a szerző figyelemmel követi az erdélyi magyarság sorsát, módszeresen tárgyalja a néprajzi társadalomkutatás erdélyi folyamatait és otthonosan mozog a szórványközösségekben, valamint az etnikailag, kulturálisan és felekezeti szempontból is rendkívül sokszínű erdélyi régióban.

Az erdélyi magyar falusi társadalom kutatásának korábbi eredményeiről olvashatunk a könyv első fejezetében, amely alapján látható, hogy az erdélyi szórványközösségek a háborús időkben is a figyelem központjában álltak, és a protestáns értelmiségiek ebben a nehéz időszakban is folyamatosan törekedtek a magyarság revitalizációjára. A magyar társadalom néprajzi kutatását a politikai viszonyok nagyban befolyásolták. Az erdélyi magyar társadalomnéprajz fogalmi háttere, módszertana viszonylag későn alakult csak ki. A rendszerváltás után fokozatosan hódítottak teret különböző oktatási és kutatási programok, intézmények, kutatóbázisok, tanszékek. Számos interdiszciplináris kutatás és tudományos publikáció jelent meg ebben az időszakban.

A második nagy fejezet a családkutatás tematikáját foglalja magába, erdélyi magyar szórványközösségekben. 1990 után a kolozsvári néprajz szak tanárai és diákjai, a Kriza János Néprajzi Társasággal együttműködve kutatást végeztek az Erdélyben végbemenő etnokulturális folyamatokra vonatkozóan. Ennek során alapvető változásokat térképeztek fel az etnikai, kulturális és társadalmi életben, a kapcsolatrendszerekben és a hétköznapi élet stratégiáiban. Ez a fejezet azokat a tapasztalatokat, benyomásokat tükrözi, amelyekkel a kiválasztott 20 településen szembesültek a kutatók. A fejezetben 6 település kerül részletes bemutatásra (Lozsád, Halmágy, Zselyk, Tacs, Cegőtelke és Ajtony). A harmadik

fejezet egy Szeben megyei magyar szórványközösségről, Oltszakadáról szól. Ez a kis falu az ott élő magyarság kivételes életképességét példázza és bizonyítja a belső tudati tényezők kiemelt szerepét egy szórványközösség megmaradása esetén. A következő fejezetben a Kolozs megyében található Pusztakamarásról olvashatunk. Napjainkban a pusztakamarási magyarok etnikai identitása alig érhető tetten, a történelem során gyökeresen átalakult a magyar-román kapcsolatrendszer és a magyar családok belső nyelvhasználata is.

Pozsony Ferenc munkásságának köszönhetően az erdélyi magyar szórványközösségek mindennapjaiba is betekintést nyerhetünk, valamint a szomszédos románsággal való kapcsolatrendszerükbe, a találkozási alkalmakba és az együttélési szabályaikba.

A szerző szerint az erdélyi falvak társadalomszerkezetében az határozza meg a leginkább az öregek státuszát, hogy a gazdasági életben milyen szerepük és pozíciójuk van. Napjaink erdélyi magyar társadalmára egyre inkább jellemző az individualizáció, ami a rokonsági viszonyok gyengülését is magába foglalja, így egyre ritkábban látogatják a fiatalok a falun élő szüleiket, nagyszüleiket. Azok a fiatalok, akik kikerülnek a faluközösség ellenőrzése alól, nem érzik kötelességüknek az idősebb rokonaik ápolását, gondozását, ezért Erdélyben is egyre elterjedtebbé válik az idősek gondozásának speciális intézményekre való hártása.

Az Észak-erdélyi autópálya létrejöttét és Magyarfenes társadalomszerkezetének változását egy további tanulmány részletezi. Az új közlekedési folyósók kiépítése Erdélyben jelentős gazdasági, társadalmi, ökológiai és kulturális változásokhoz vezetett. A kutatások befejezése azt bizonyítja, hogy az autópálya építése az idegenek faluba való betelepődését csak ideiglenesen lassította.

Orbaiszék demográfiai és társadalmi szerkezetét teljesen átrendezte a polgárosodás és a modernizáció 1850 és 2010 között. Egy különálló fejezetben ír a szerző Orbaiszék falvainak demográfiai folyamatairól és azok jellegéről, valamint részletes képet ad a társadalmi folyamatokról Barátos, Cőfalva, Csomakőrös, Gelence, Haraly, Hilib, Imecs-falva, Kovászna, Orbaitelek, Papolc, Páké, Páva, Petőfalva, Székelytamásfalva, Szörcse, Zabola és Zágón esetén.

Páva társadalomtörténetébe és az ott zajló etno-kulturális és demográfiai folyamatokba is betekintést nyerhetünk a kötet olvasása során, ahol a helyi gazdasági, kulturális, egyházi és társadalmi életbe a később betelepedett magyar nyelvet beszélő romák napjainkban egyre jelentősebb szerepet játszanak a modern kulturális és életmódminták meghonosításában, illetve a különböző modernizációs folyamatokban.

Zabola községben 1989-ig főként csak a magyarok és a románok közt volt versengés, aztán 1995 után tovább fokozta a helyzetet a magyar ajkú cigány elit színre lépése, amely jelentős anyagi tőkét teremtett magának. Így a két domináns etnikum mellett egy harmadik csoport is érdekes módon rendezi és tompítja a román–magyar viszonyt.

Az utolsó fejezetben az erdélyi lokális identitásról és annak reprezentációjáról olvashatunk. Erdélyben a munkamigráció kapcsán átrendeződött napjainkban a szülő-faluhoz/szülővároshoz való viszonyulás és a lokális identitás megélése és reprezentálása. Már az 1970-es évektől kezdődően, de főként a rendszerváltás után bontakozott ki a helyi termékek útmenti forgalmazása, valamint a lokális ünnepek megélése, amelyek kialakításában nagy szerepet vállal általában a helyi értelmiségi réteg. Ezek többnyire lokális történelmi eseményekre, ott született kiemelkedő alkotókra és a lokális hagyomány örökségelemeire épülnek.

A Néprajzi Egyetemi Jegyzetek könyvsorozat 10. kiadványát nemcsak néprajzkutatók, szociológusok és történészek figyelmébe szeretném ajánlani, ugyanis véleményem szerint

mindenki számára nagy élményt nyújthat a könyv olvasása, szakterületektől függetlenül, kiváltképp azoknak, akik az erdélyi magyar falvak változó társadalmáról és a változást kiváltó okokról, folyamatokról szeretnének reális képet kapni. A kötetben gondolatébresztő konkrét adatok találhatóak Erdély változó, fogyatkozó magyar társadalmára vonatkozóan.

PÁL EMESE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Néprajz és Antropológia Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31

BAJKÓ ÁRPÁD, Halottbúcsúztató versek Erdélyben a 20. század második felében.

Rituális genealógiai és biografikus emlékezet, műfajiság és szövegfunkció. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Kolozsvár, 2020. 680+15+DVD.

A verses halotti búcsúztató elhangzása korábban meghatározó, elengedhetetlen része volt a temetési rítusoknak. A források alapján úgy tűnik, a 17. századtól kezdődően előbb a társadalom felsőbb rétegei vették használatba, idővel pedig a paraszti gyász kultúra részévé vált. Olyan gyakorlat ez, amely mindenkor a közösségi igény és az egyházi tiltások kereszttüzében állt. Biografikus jellegű emlékezés, az elhalt egyén életéről szól úgy, hogy annak élettörténetét genealógiai kontextusba helyezi, egy leszármazási rendben láttatja (Keszeg 2022: 25–26).

Bajkó Árpád 2020-ban megjelent kötete az erdélyi verses halottbúcsúztatás folklórjelenségének egyfajta monográfiája. Tudománytár és forrásközlés, amely viszont kerüli a teljesség és lezártság iránti vágy illúziójának táplálását. Egy olyan műfajra irányítja a figyelmet, amelyet korábban a szakma már nem egyszer elbúcsúztatott. A szerző a terepen tapasztaltak, a feltárt szövegek és az általa készített interjúk alapján a fókusz a vélt vagy valós hiányról a gyakorlatok gazdagságára, változatosságára helyezi át. A halottbúcsúztató versek, azok kontextusát, valamint a szövegeket előállító/előadó specialisták tevékenységét és életpályáját vizsgálva változatos szempontokat és forrásokat von a műfaj, tágabban pedig a genealógiai és biografikus emlékezet kutatásába. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadónál az *Emberek és kontextusok* sorozatában megjelent kötet és az ahhoz kapcsolt DVD lemez alapját a szerző 2019-ben megvédett doktori értekezése képezi. A sorozat alap gondolatához híven, az olvasó együtt szemlélheti a népi verselők szövegeinek valamint az elkészült interjúk átiratát, a kutató által gyűjtött források digitális változatát, továbbá az értelmezési, elemzési szempontokat és eredményeket. Bajkó Árpád szerkesztésében, sajtó alá rendezésében korábban (2010) ugyanazon néprajzi forráskiadvány-sorozatban Kiss Dániel, egy az újabb munkában is hivatkozott mezőkeresői autodidakta író kéziratok füzeteiben fellelhető szövegei láttak napvilágot *Minden gyümölcse életemnek...* címmel.

A jelen kötet szerkezetileg három tömbből áll: egy elméleti, egy esetelemzéseket tartalmazó és egy forrásközlő részből. Az elméleti felvezetésben a szerző kitér kutatásának szemléleti keretére és az kutatástörténeti előzményekre. Az elemző részben a halotti búcsúztatókat író kántorok, népi verselők közül Kiss Dániel mezőkeresői, Kalló Ferenc inaktelki, Jaskó István györgyfalvi specialisták kapnak hangsúlyos figyelmet. A kisíratosi halottbúcsúztatás és öt további versíró írásszokásainak rövidebb bemutatására kerül sor. A kötet terjedelmesebb részét, négyszáznál több oldalt a szövegfoglalók teszik ki. A melléklet